

УДК 159.9.07

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ ПІЛОТІВ

Олеся БРОДОВА (Кіровоград)

У статті автор розглядає психолого-педагогічні умови формування комунікативних умінь майбутніх пілотів в процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін. Автором проаналізовані поняття «педагогічний фактор» і «педагогічна умова», а також виділені педагогічні умови, які були адаптовані до методики формування комунікативних умінь майбутніх пілотів.

В статье автор рассматривает психолого-педагогические условия формирования коммуникативных умений будущих пилотов в процессе обучения психолого-педагогическим дисциплинам. Автором проанализированы понятия «педагогический фактор» и «педагогическое условие», а также выделены педагогические условия, адаптированные к методике формирования коммуникативных умений будущих пилотов.

Ключові слова: педагогічна умова, педагогічний фактор, процес навчання.

Проблема професійного спілкування майбутніх пілотів є складовою комплексної проблеми безпеки польотів, пов'язаної з людським чинником. Про це наголошується у важливих керівних документах Державної адміністрації авіаційного транспорту України. З вини пілотів відбуваються авіаційні події, основною причиною яких фахівці називають недостатню взаємодією серед членів екіпажу. Гостро постає питання професійної надійності льотного складу та як її складової – рівня комунікативних умінь майбутніх пілотів.

Не дивлячись на велику кількість досліджень з різних напрямків професійної діяльності льотного складу (теоретична, тренажерна, льотна, психологічна, психофізіологічна підготовки) з метою підвищення професійної надійності пілотів, проблема людського чинника в контексті комунікативної взаємодії серед членів екіпажу залишається невирішеною.

Згідно з думкою багатьох вчених і практиків льотного навчання, а саме, В.А. Пономаренко [7], В.Ф. Жернакова [2], Р.Н. Макарова [4, 5] методика професійного льотного навчання є окремою ланкою педагогічної науки, яка досліджує закономірності засвоєння льотної діяльності та є науковою теорією навчання та виховання льотного складу.

Сформованість комунікативних умінь майбутніх пілотів є однією з багатьох складових оволодіння професійною діяльністю, запорукою її успішного здійснення в майбутньому.

Формування комунікативних умінь майбутніх пілотів вимагає необхідності обґрунтування педагогічних умов, за яких формування буде відбуватися найефективнішим способом.

У педагогічній науці немає єдиного тлумачення поняття «фактор». Також зустрічаються синонімічні до нього терміни «чинник», «умова» тощо. Виділити їх спільні та відмінні категорійні ознаки можна шляхом аналізу наукових праць О.А. Дубасенюка [1], В.В. Панчука [6], Н.Г. Сидорчука [8] та ін.

Розглянемо більш детально поняття «фактор». За Н.В. Кузьміною, фактор – це об'єктивна причина, яка обумовлює певне явище та основна рушійна сила, що призводить до тих чи інших результаті.

О.А. Дубасенюк розглядає фактор як чинник, що визначає природу і побудову шуканого об'єкта дослідження, можливі причини відмінностей на рівнях об'єкта дослідження [1].

На думку В.В. Панчук, фактор є основною внутрішньою та зовнішньою причиною, що зумовлює певне явище [6].

Н.Г. Сидорчук поглиблює досліджуване поняття та визначає його як основну внутрішню та зовнішню причину, що зумовлює підвищення рівня якості явища і підлягає корекції або регуляції у межах певного процесу [8].

Оскільки поняття «фактор» і «чинник» мають спільні категорійні ознаки, будемо у нашому дослідженні вживати їх у синонімічному значенні.

У педагогіці для визначення причин, що обумовлюють певні явища або процеси, вживають поняття «умова».

Філософський енциклопедичний словник трактує умову як те, «від чого залежить дещо інше (обумовлене), що робить можливим наявність речі, стану, процесу на відміну від причини, яка з необхідністю, неминучістю породжує

будь-що (дію, результат дії), і від підстави, яка є логічною умовою наслідку дії» [11, с. 469].

Філософський енциклопедичний словник за редакцією Л.Ф. Ільчова тлумачить умови як «те, від чого залежить дещо інше (обумовлене); суттєвий компонент комплексу об'єктів (речей, їх станів, взаємодій), із наявності якого з необхідністю походить існування цього явища» [10, с. 707].

Аналіз категорійних ознак показав, що умову в педагогіці розглядають як філософську категорію, в якій відображається відношення речі до тих факторів, завдяки яким вона виникає й існує; спосіб формування чого-небудь або зовнішня обставина середовища, яка є причиною якісних змін особистості; оптимальне поєднання різних факторів; спеціально організований вплив на психолого-педагогічні фактори тощо.

У педагогічній літературі не існує єдиного підходу до обґрунтування сутності поняття «педагогічна умова», а це свідчить про багатозначність досліджуваного явища, його складність і динамічність. Деякі науковці визначають поняття «умова», спираючись на теорію причинності, і таким чином поєднують поняття «фактор» і «умова», а інші трактують «умову» як сукупність об'єктів, необхідних для виникнення, існування, зміни даного об'єкта.

Але зрозуміло, що сукупність умов визначається специфічними особливостями й тим феноменом, що має бути сформований. У нашому випадку, при визначенні педагогічних умов, ми будемо враховувати специфіку професійного спілкування та комунікативних умінь пілотів. Педагогічні умови формування комунікативних умінь повинні якнайкраще стимулювати спілкування студентів у різноманітних комунікативних ситуаціях.

В цілому, аналіз психолого-педагогічної літератури дає можливість запропонувати тлумачення поняття «педагогічні умови» як сукупність взаємопов'язаних і взаємообумовлених чинників, які сприяють забезпеченню бажаної ефективності навчального процесу та успішному досягненню визначених цілей.

На сьогодні професійна орієнтація майбутніх пілотів повинна бути направлена не лише на набуття студентами знань, умінь і навичок, а й на діяльність творчого характеру, яка повинна забезпечувати досить високий рівень інтелектуальної активності студентів.

Акценти при викладанні психолого-педагогічних дисциплін переносяться на використання активних методів навчання, які активізують самостійність думок студентів, залучають їх до роботи з великими обсягами інформації, створюють атмосферу порозуміння та співпереживання, роблять студентів справжніми суб'єктами навчання.

Тож вплив методів активного навчання на формування комунікативних умінь майбутніх пілотів ми вважаємо суттєвою педагогічною умовою.

Виходячи з того, що метод навчання можна розглядати як модель поведінки, яка передбачає ряд правил, що обумовлюють цільову направленість діяльності в навчанні та реалізуються в певних діях, тобто прийомах та способах діяльності, то формування комунікативних умінь майбутніх пілотів в процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін повинно здійснюватися

лише в інтеграції з процесом формування професійної надійності льотного складу, яка залежить від сформованості системою засобів підготовки, організації педагогічного процесу функціональних адаптаційних систем. При цьому важлива роль в цій підготовці повинна відводитися вирішенню інтегративних ситуаційних завдань, розробка яких є однією з важливих педагогічних проблем в сучасній педагогіці [9].

У Табл. 1. представлений аналіз узагальнених педагогічних технологій навчання, який розкриває мету, сутність, механізм кожної з них, яку запропонував Д. В. Чернилевський [12].

Педагогічні технології є важливими і доречними при формуванні комунікативних умінь майбутніх пілотів та повинні застосовуватися в залежності від мети навчального заняття та ситуації.

Так концентрована технологія навчання може використовуватися під час лекційних занять. Розвиваюча, активна, ігрова допоможе реалізувати формування комунікативних умінь під час практичних занять.

Таблиця 1

Аналіз узагальнених педагогічних технологій навчання

НАВЧАННЯ	МЕТА	СУТНІСТЬ	МЕХАНІЗМ
проблемне	Розвиток пізнавальної активності, творчої самостійності.	Послідовне та цілеспрямоване висунення пізнавальних задач, під час вирішення яких відбувається активне засвоєння знань.	Пошукові методи, висунення пізнавальних задач.
концентроване	Створення максимально близького природнім психологічним особливостям людського сприйняття структури навчального процесу.	Глибоке вивчення предметів за рахунок об'єднання занять у блок.	Методи навчання, які враховують динаміку праце спроможності студентів.
модульне	Забезпечення гнучкості навчання, пристосування його до індивідуальних потреб особистості, рівню її базової підготовки.	Самостійна робота студентів з індивідуальною навчальною програмою.	Проблемний підхід, індивідуальний темп навчання.
розвиваюче	Розвиток особистості та її	Орієнтація навчального	Залучення до різних видів

	здібностей	процесу на потенційні можливості людини та їх реалізацію.	діяльності.
диференційоване	Створення оптимальних умов для виявлення задатків розвитку інтересів та здібностей	Засвоєння програмного матеріалу на різних рівнях, але не нижче обов'язкового.	Методи активного навчання.
активне	Організація активності студентів.	Моделювання предметного та соціального змісту майбутньої професійної діяльності.	Методи активного навчання.
ігрове	Забезпечення особистісно-діяльнісного характеру засвоєння знань, умінь, навичок.	Самостійна пізнавальна діяльність, спрямована на пошук, обробку, засвоєння навчальної інформації.	Дидактичні методи залучення до творчої діяльності.

Диференційована технологія навчання буде доречна у семінарських заняттях, а модульна під час самостійної роботи курсанта.

Але ми хотіли б особливу увагу звернути на проблемне навчання, тому, що його можна використовувати на всіх видах навчальних занять, адже проблемний підхід при формуванні комунікативних умінь дозволить активізувати творче мислення майбутнього пілота. Лише творча діяльність, згідно В.А. Пономаренко та інших, є засобом реалізації задач та засобом створення проблемних ситуацій під час навчання, тому що вона будується на евристичній діяльності майбутнього пілота, таке навчання потребує високої інтелектуальної здатності [7].

На рис. 1 пропонуємо схему реалізації проблемної технології навчання під час формування комунікативних умінь в процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін.

Рис. 1. Схема реалізації проблемної технології навчання

Проблемна ситуація спонукає виникнення у майбутніх пілотів пізнавальної потреби розгляду факту, явища, процесу з точки зору знань з психолого-педагогічних дисциплін.

Технологія формування комунікативних умінь включає формування та розвиток у курсанта здібності вирішувати достатню кількість задач, які різняться як за змістом так і за складність, при цьому, якщо курсант під час вирішення задач стикається з труднощами, тоді задача має розвиваючий ефект, а якщо задача не вирішується одразу, тоді її можна віднести до проблемної. Як відомо, задачі можна розділити на теоретичні та практичні, де в теоретичних чітко сформульовані вимоги та умови при вирішенні яких користуються відтворенням знань, фактичних даних, положень і правил, які раніше вивчались. Користь від вирішення теоретичних задач складається, на наш погляд, в перевірці знань курсантів під час самостійної роботи та здатності знайти проблему, яка допомагає закріпити знання з психолого-педагогічних дисциплін, а також відпрацювати навички та уміння, тобто розвиток інтелектуальної діяльності при вирішенні теоретичних задач є важливим етапом в професійній діяльності льотного складу [9].

Практичні задачі вирішуються курсантами на різних тренажерах, включаючи комплексні літакові, де вони застосовують всі теоретичні знання, навички та уміння з психолого-педагогічних дисциплін, які були ними виділені в процесі вирішення теоретичних задач. Застосування комп'ютерів та тренажерів дає можливість з'ясувати в процесі контрольного експерименту готовність майбутніх пілотів до професійної діяльності.

Застосування описаних технологій навчання розширить та закріпить знання, уміння, навички, сприятиме формуванню умінь приймати рішення, розкриє практичні навички роботи в колективі та є умовою формування комунікативних умінь майбутніх пілотів.

Проблема формування комунікативних умінь майбутніх пілотів перебуває в центрі уваги у зв'язку з реалізацією мети професійної підготовки курсантів у вищих льотних навчальних закладах до успішного виконання своїх функціональних обов'язків. Тому процес формування найефективніше буде відбуватися за таких педагогічних умов, які нами були виділені вище. Вони є

необхідними для формування комунікативних умінь, а їх реалізація відобразиться у підвищенні рівня комунікативних умінь майбутніх пілотів.

Отже, опираючись на дослідження багатьох вчених розуміємо, що на формування комунікативних умінь майбутніх пілотів впливає багато факторів.

У дисертаційній роботі під психолого-педагогічними факторами формування комунікативних умінь будемо розуміти групу чинників, що виступають причиною позитивних змін у процесі функціонування педагогічної технології формування комунікативних умінь професійного спілкування майбутніх пілотів у льотному навчальному закладі, а під педагогічними умовами – організацію навчального процесу, що забезпечує оптимальну реалізацію педагогічної технології навчання професійному спілкуванню пілотів у льотному навчальному закладі.

Ми вважаємо, що для підвищення ефективності формування комунікативних умінь у професійному спілкуванні майбутніх пілотів необхідні наступні педагогічні умови:

1) Оптимізація планування структури та змісту організації вивчення психолого-педагогічних дисциплін;

2) Створення активного навчального середовища шляхом впровадження інтерактивних методів та форм навчання у процесі діалогічної взаємодії з метою обміну професійною інформацією;

3) Професійна спрямованість навчального матеріалу;

4) Впровадження дидактичної моделі формування комунікативних умінь в професійному спілкуванні майбутніх пілотів, що включає найбільш ефективні методи, форми, принципи навчання.

Вважаємо за необхідне створення описаних педагогічних умов під час формування комунікативних умінь майбутніх пілотів, адже сформованість цих умінь пілотів є однією з багатьох складових оволодіння професійною діяльністю, запорукою її успішного здійснення в майбутньому.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Дубасенюк О.А. Психолого-педагогічні фактори професійного становлення вчителя. – Житомир: Житомир. держ. пед. ін-т, 1994. – 260 с.
2. Жернаков В. Ф., Козловский Э. А. Психологическая оценка подготовленности лётчика на пилотажных тренажерах. – М.: Воениздат, 1981. – 64 с.
3. Кузьмина Н.В. Профессионализм деятельности преподавателя и мастера производственного обучения профтехучилищ. – М.: Высш. шк., 1989. – 167 с.
4. Макаров Р. Н. Авиационная психология и педагогика. Справочник. – М.: МАПЧАК, 2002. – 489 с.
5. Макаров Р. Н., Марищук В. Л., Рубец М. И. Психологический практикум лётного состава. – М.: ВВА, 1995. – 52 с.
6. Панчук В.В. Психолого-педагогічні фактори підвищення професіоналізму викладача вищої школи (На матеріалах викладання іноземної мови в технічному вузі): Дис. канд. пед. наук: 13.00.04. – Луцьк, 1996. – 200 с.
7. Пономаренко В. А., Завалова Н. Д. Практическая психология. Проблемы безопасности летного труда. – М.: Наука, 1994. – 205 с.
8. Сидорчук Н.Г. Організація самоосвітньої діяльності майбутніх учителів у процесі вивчення предметів педагогічного циклу: Дис. канд. пед. наук: 13.00.04. – О., 2003. – 221 с.
9. Смирнова И.Л. Интегративные теоретические знания пилотов – залог безопасности полётов. Кировоград: «КОД», 2008, 184 с.

10. Философский энциклопедический словарь / Ред.: Л.Ф.Ильичев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов. – М.: Сов. Энциклопедия, 1983. – 840 с.
11. Философский энциклопедический словарь. – М.: ИНФРА, 2006. – 576 с.
12. Чернилевський Д.В. Дидактические технологии в высшей школе. М.: ЮНИТИ, 2002. – 487 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Бродова Олеся Володимирівна - аспірантка Кіровоградської льотної академії НАУ.
Коло наукових інтересів: комунікативний аспект професійної діяльності пілотів.